

JALMUŻNA (400) *sb f*

Oba a jasne.

sg N jałmużna (50). ♦ *G jałmużny* (79). ♦ *D jałmużnie* (2). ♦ *A jałmużnę* (94). ♦ *I jałmużną* (18).
♦ *L jałmużnie* (6). ♦ *pl N jałmużny* (36). ♦ *G jałmużn* (5). ♦ *D jałmużn(o)m* (1). ♦ *A jałmużny* (83).
♦ *I jałmużnami* (19); -ami (18), -(a)mi (1). ♦ *L jałmużnach* (7).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Wspomaganie ubogich i potrzebujących; datek ofiarowany na cele dobroczynne; eleemosyna *Mącz, Calep, Vulg, PolAnt, Modrz; misericordia* *Mącz; collecta, collatitia vel collectitia pecunia, sportula, miserum stips Cn* (400) : *RejRozpr B2v; KromRozm I A4v; którą na on tżás iáłmużną/ karmiono flugi kościelne/ šírothy/ y wdowy vbogie zá Apoštołow Świętych. KrowObr 142v, 142v [2 r.]; RejWiz 19; ábowiem iáłmużna/ od wśfelkiego grzechu/ y od fmierci wybawia [quoniam eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat] Leop Tob 4/11, Tob 4/12, 12/9; BibRadz Matth 6 arg, 4; Przeto we dni święte w kościelech fkladáią pieniądze obyczáiem iáłmużny na wykupienie ludu z ięctwá y z niewoley BielKron 280; HistRzym 83, 104v, 127; RejPos 23 marg, 67v marg; BiałKat 171 [2 r.]; KuczbKat 420 [5 r.]; Y tego mi nie gań/ gdy drugich sobie iáłmużnámi zniewolamy/ áby fie Pánu Bogu zá nas modlili. WujJud 185, 92v [2 r.], 161v, 234 [2 r.]; [niektórzy tłumacze u Niemców albo u Włochów słów pożyczają] Iáko ná oko widzimy/ iż niektorzy wolá świecznik zwać lichtarzem/ tło pawimentem/ miłosierdzie iáłmużną. BudBib b4v, Tob 4/11, 12; BiałKaz B3 [2 r.]; BudNT 2.Cor 9/5; ModrzBaz [38]v; Wiele ich iest ktorzy rękę ná iáłmużnę ściągáią: ále roskofzy cieielefney vwłoczyć sobie niechcą. SkarŻyw 141; Wmiłosierdziu był fercá ná ludzká nędzá nieuhámowanego: iáłmużną y czym mógł nikogofz nieopuścił. SkarŻyw 354; Pieniądze ná iáłmużnę wydáne od Pána Bogá wroczone fą. SkarŻyw 498 marg; mieyfce ono vczcił/ y vprosiwfzy ie v dzierzżawce/ na nim kłafztor flug Bożych/ y kościoł ś. Michála z ludzkich iáłmużn fundował y zbudował. SkarŻyw 518, 103, 131, 135, 141, 593 [2 r.] (40); ReszPrz 24; Byli przyięci iáko infzy pielgrzymowie ze wśzeláką ludzkością/ vfłuzono im/ omyto/ ochędożono: odchodząc zostáwáiali około trzech álbo czterech fet złotych iáłmużny/ nie dawáiąc znáć co zač byli. ReszHoz 126, 127, 130, 133, 134; Pánowie/ Sláchtá/ Kupcy śliá á śliá iáłmużny fpore y zacne/ ktorymi nie przez flugi álbo iákie náiemniki/ ále fámi Pánowie/ lámá Sláchtá fzáfuie ReszList 167, 165, 166, 167, 170 [2 r.]; Calep 354b; LatHar 109, 197; áby iáłmużná twoiá byłá w fkrytości [ut sit eleemosyna tua in abscondito] WujNT Matth 6/4; Iáłmużnę przykázuie/ y dáie zá pokutę zá grzechy/ áby ludzie vfzli potępienia. WujNT 204; iáłmużná oczyścia grzechy/ y czyni dofyc zá przeřzłe grzechy. WujNT 243, 281 marg, 435 marg, 439, 693 [2 r.], 731 (35); KlonKr Fv; Czyńże teraz fobie przyiáciele z iáłmużny/ áby cię do fwoich przybytkow/ iáko Pan mowi przyięli. SkarKaz 423b, 279a, 350a [3 r.], 350b, 520b; CiekPotr 23; [wśrod żebraków] Niemálfz zgody y rzádu: ludzi odtráćáią Od iáłmużny: kulámi/ kiymi wykráćáią. KlonWor 50, 46, 50 [2 r.], 52, 53, 78.*

W połączeniach szeregowych [najczęściej: post, modlitwa, jałmużna] (53): SeklKat Xv, Y4v; ony trzy częřci dofyc vczynyenya/ Pořt/ modlitwá/ yáłmużná/ fą częřci pokuty Ewángeliyřkyey. KromRozm I I2v, I2v [2 r.], K; Dobra yeřt modlitwá z pořtem/ y yáłmużną [bona est oratio cum ieiunio, et eleemosyna Vulg Tob 12/8]. KromRozm II m4v, h; Leop Tob 12/8; HistRzym 66, 120v; Pan wfzytki dobre rzeczy á dobre řpráwy wyliczáć raczy/ řpráwiedliwořć/ miłosierdzie/ záchowanie zakonu/

połty/ iąłmużny/ y infze rzeczy dobremu á pocźciwemu człowiekowi należące. *RejPos* 201; Páná Bogá Modlitwą vbłagamy/ Bliźniemu Iąłmużną dofyć czynimy/ á łámi siebie Połtem prawdziwym karzemy. *KuczKat* 225; *WujJud* 92v, 93, 106v, 212; *WujJudConf* 212; *BudNT Act* 10/32 [31]; *SkarJedn* 272, 343, 366; *SkarŻyw* 13, 227, 320, 393, 460; W nim [w Kościele] łá Sákrámentá święte/ w nim iąłmużny/ w nim połty/ w nim modlitwy/ w nim ofiáry/ w nim ceremonije święte *ReszPrz* 24; *ReszHoz* 116; [Papież Grzegorz XIII przykładem swym drogę pokazuje] iáko zacnością wrzędu/ ták y łtáráním/ czuynoścíą/ pilnoścíą/ modlitwámi/ iąłmużnámi/ pokorą/ ludzkoścíą/ przed infzymi wśyřtkimi przodkuiąc *ReszList* 187, 145, 152, 156, 179; *LatHar* [+ 10]v, +++V, 112 [2 r.], 658 *marg*; *KořakCath* B3; *WujNT* 26, 98, *Act* 10/4, s. 436 *marg*, *Act* 10/31 (11); *WysKaz* 39; Owym zász co w Czyřcu my ná źiemí bárzo wiele łłużym: gdy im do wypłácenia doczeřnych długow/ ofiárámi/ pořtámi y iąłmużnámi/ y innym vtrudzeniem zász nie/ pomagamy. *SkarKaz* 637a.

W porównaniach (4): iáko gumi zlepiea dwie rzeczy wěłpołek/ thakieź iąłmużná złącza duřę z bogiem *HistRzym* 104v, 104v; piłmo ták vczy/ iáko wodá gáší ogień/ ták iąłmużná z gładza grzechy [Ignem ardentem exstinguit aqua, et elemosyna resistit peccatis *Vulg Eccli* 3/33]. *BiałKaz* B3; *WujNT* 806.

Zwroty: »brać, wziąć, biorący jałmużnę« [szyk zmienny] (5 : 3 : 1): *Leop Act* 3/3; Widziáám páná mego biorącego iąłmużnę z ręku moich/ á nieznáám go. *HistRzym* 83; zászdy przy drodze łiedziáá/ áby iąłmużnę od przechodzących bráá. *HistRzym* 105, 123v [3 r.]; *WujJud* 180v; *SkarŻyw* 98, 101.

»jałmużnę (a. jałmużny A pl) czynić, czyniący; czynienie jałmużny; jałmużna (u)czyniona« = *facere elemosynam* *Vulg*, *PolAnt* [szyk zmienny] (28 : 1; 6; 5): *BibRadz Matth* 6/1, 2, 3; Dofyć vczynienie tedy zowiemy: gdy ten co kradł/ więcey nie krádníe/ ále ráczey z roboty rąk řwoich iąłmużny czyni *WujJud* 92v, 202v, 240; Czyń iąłmużnę z máiętnořci twoich/ á niechay nie będzie oko tve nie ochotne gdy iąłmużnę czyniř [in *faciendo eleemosynam*]. *BudBib Tob* 4/7, *Tob* 4/8; łtáraymy łię powiáda/ ábyřmy pořtem y czynieniem iąłmużny y miłosierdzia od zmázy grzechow wolni byli *SkarŻyw* 320, 101, 141, 224, 308, 353 [2 r.] (14); *ReszHoz* 126; STrzeźcie ábyřcie řprawiedliwořci (marg) iąłmużny. G. (–) wářzey [iustitiam vestram] nie czynili przed ludźmi/ dla tego ábyřcie byli widźiáni od nich *WujNT Matth* 6/1; [był rotmistrz] pobożny y boiácy łię Bogá ze wřzyřtkim domem řwym/ czyniácy iąłmużny wielkie [faciens elemosynas multas] ludźiom *WujNT Act* 10/2, *Matth* 6/2, 3, s. 26, 262, 439, 611 (13); *SkarKaz* 349b, 385b, 386b.

»jałmużny działać« (1): iąłmużny zwyczáyne Księżey y vbogim wedle przemořnořci dźiááá. *WujJud* 201 v.

»jałmużny ofiarować« (1): ábyřmy iemu [Bogu] oddawáli modlitwy tzyřte/ dźiękowanie wřtháwířzne co zowie ćielcami vřt nářzyřch/ iąłmużny y ćiáá nářze offiárowáli. *KrowObr* 141v.

»prosić, proszący, żądający, upraszanie jałmużny; prosić o jałmużnę« = *petere elemosynam* *Vulg*; *elemosynas petituri* *JanStat* [szyk zmienny] (14 : 1 : 1 : 2; 3): W ten czász łię żebrak przygodził Ien Iąłmużny prořząc chodźił *BierEz* P; *OpecŻyw* 36; *GroicPorz* h4v; *Leop Act* 3/2; GRzegorz trzeci był [...] ták miłosięwy/ iż nigdy od łiebie człowieká iąłmużny żádáiącego dármo nie puřcił *BielKron* 168; *HistRzym* 106; *SkarŻyw* 140, 412, 542; *ReszHoz* 126; Ten wyřzawářzy Piotrá y Ianá gdy mieli wniřć do kořciółá/ prořił ich o iąłmużnę [rogabat ut elemosynam acciperet]. *WujNT Act* 3/3, *Act* 3/2,

s. 408; *WysKaz* 41, 42; [niektórzy] przez gnuśność nieiaka/ iako skoro im brody wielkie porośły/ y siwé włoły sie pokazały/ zaniechawły domów fwych/ w vprażaniu Iałmużny ośtatek żywota fwego pokłádaią [in *elemosynarum suffragiis ac impetrationibus residuum vitae ponunt JanStat* 1096]/ wielkie zgorżenia czyniąc *SarnStat* 517 [idem 927], 518, 927 [2 r.]; *KlonWor* 50, 54.

»(roz)dać jałmużnę, wiele jałmużny; (wy)da(wa)ć na jałmużnę; jałmużny (roz)da(wa)nie; jałmużna da(wa)na; wiele jałmużn rozdający« = *facere eleemosynam Vulg, Pol; dare eleemosynam Vulg; eleemosynam praestare Modrz; dare inopi a. stipem Calag* [szyk zmienny] (54 : 3; 7; 5; 2; 1): Toć zá dufzę mężá mego/ Dawam iałmużnę pierwszego *BierEz* Pv; *OpecŻyw* 5; *BielŻyw* 87, 89; Drugie świeto maią [*Saraceni*] zadufzne, w kthore nawiedzaią groby fwych przodkow czyniacz vczynki miłofierne, y vbogiem iałmużny rozdawaiacz [*operibus misericordiae insistunt et alunt pauperes MiechSarm* Bv]. *MiechGlab* 21; *SeklKat* G2, L4v; *MurzNT* *Luc* 12/33; *KrowObr* 62v; *RejWiz* 19; *Leop* *Is* 58 arg, *Tob* 4/7; *BielKron* 97, 212, 394v; *OrzQuin* G4; *HistRzym* 29v, 51, 82, 82v, 117v, 123v; *BiałKat* 171 [2 r.], 356; A wyborny to ieśt Iałmużny dawania y miłosierdzia czynienia obyczay *KuczbKat* 420, 300; *WujJud* 234; daway iałmużnę [*fac eleemosynam*] zdośtátku twego/ á oko tve niechay nie będzie zamarfzczone przy dawaniu iey. *BudBib* *Tob* 4/17, *Tob* 4/9; *BiałKaz* B3v [2 r.]; *KarnNap* Dv; *ModrzBaz* 59; *Oczko* 23v; *Calag* 11a; Bo nie tjło ty pieniądze y tá máiętność ktorą dáiem ná iałmużny wniebo idzie *SkarŻyw* 131; Profiłá częśto fiośtr/ ktore dáć iałmużny cielesney vbogiemu nie mogły/ áby duchowną dáły/ zań fię y zá iego nędzę Pánu Bogu modłac. *SkarŻyw* 161, 98 [2 r.], 100 [2 r.], 102, 103, 141 [2 r.] (17); ieden Kárdynał/ ná káždy rok dziefięć tyfięcy złotych ná iałmużnę wydawa *ReszHoz* 133, 116, 124 [2 r.], 134; *ReszList* 172, 176; *WujNT* 12, 243, *Luc* 11/41, 12/33, s. 281, 419, 435; *WysKaz* 13; *SarnStat* 1275; *KlonKr* C; *SkarKaz* 350a; *KlonWor* 48.

»na jałmużnie, dla jałmużny siadać« (1 : 1): A poznawali go że tho on był co ná iałmużnie siadał [*qui ad eleemosynam sedebat*] v Ozdobnych drzwi kościelnych *Leop* *Act* 3/10; *WujNT* *Act* 3/10.

»składać (się) (na) jałmużnę; składanie jałmużny; jałmużna złożona« [szyk zmienny] (4; 3; 2): Ale iednak y infzych kościołow y káplic bárzo wiele/ ktore żadnych prawie dochodow nie máią/ tylko fię łami ludzie na iałmużnę fkladaią *ReszPrz* 116; ludzie iako záchwyceni dobrodzieśtwá Páńskie rozmyłaią/ wyflawiáią/ iałmużny nie mále fkladaią/ z ktorych pániennom vbogim zá mąż idącym połági dawaią *ReszList* 164; záleca im fkladanie iałmużny ná vbogie kościoła Ierozolimfkiego. *WujNT* 622, 571, 620 [2 r.], 637 [2 r.], 639.

»jałmużny nieco udzielić« (1): Ieśli Kościół blisko á nie máfz złego powietrza/ przed iną fprawą Mfzey fłuchay/ á Iałmużny nieco vdziel *SienLek* 12.

»wołać o jałmużnę« (1): potkał Lucyaná mnichá zacnego y vczonego [...] ná ktorego wołał ieden nędzny o iałmużnę. *SkarŻyw* 452.

»jałmużnami wspomagać; wspomaganie jałmużną« (2; 1): *SeklKat* M; vbogich iałmużnami niezápominaią y wfpomagaią/ y bráterfką miłość záchowywaią *KrowObr* 187; Eleemosyna, Latine Misericordia, Miłosierdzie/ Smiłowanie też dar á wfpomaganie vbośtwá yiałmużną. *Mącz* 101b.

»jałmużnę zbierać; zbieranie jałmużny« (2; 1): *KuczbKat* 295; Bráctwo ná zbieranie iałmużny tym co fię żebrać wftydzą. *SkarŻyw* 412; *WujNT* 653.

»jałmużny zebrać« (1): choć łami nic nie mając od innych jałmużny zebrzą/ przecię z niej zafię y jałmużnę dawaią/ y ługi kościelne chowaią/ ochędoftwo kościelne opatruią *ReszHoz* 116.

»jałmużną żyć, żywić się, być żyw, żyjący; jałmużnami [kogo] żywić (a. odżywiać)« [szyk zmienny] (1 : 1 : 1 : 1; 3): Meinárdus Mních [...] iako Pułtelnik Iałmużną fie żywił *BielKron* 437; niebyło tego vbogiego któryby w Rzymie iey iałmużną nieżył/ iey fię szátami nieprzyodział. *SkarŻyw* 139, 83, 413, 567; *ReszList* 171; Téż vřtáviamy: áby vbodzy iałmużną žyjący [*pauperes eleemosynarii JanStat* 39]/ [...] nie byli kładźieni ná liczbie. *SarnStat* 374.

Wyrażenia: »jałmużny potrzebujący« [szyk 1 : 1] (2): Nie mamy tu teraz Chřiřtuřá/ iako ná on čás/ vbogiego y iałmużny potrzebuiącego: ále chwálebnego w ř. Sákrámenćie. *WujNT* 180, 358.

»zażywający jałmużn« (1): Ten jest ku Pánu Bogu [...] bogátym/ który [...] řkárbi łobie řkarb załugi y zapłaty w niebie: ktoremu vbodzy/ zážywáiący iałmużn iego/ vprořzú w dzień řádný miłosierdzie/ ktore tu řkárbem niebieřkim ieřt názwáne. *WujNT* 248.

Szeregi: »jałmużna i błogosławieństwo« (1): Nie mnieřzy przykład iałmużny/ y błogosławieřtwú z niej/ ná oney drugiey wdowie brác łobie mořem: która czáfu onegořz głodu/ niemáiąc iedno garśc máki / ná rořkazanie Boře/ dáła zniey iałmużnę Heliařzowi. *SkarŻyw* 103.

»jałmużna i wsze dobre« (1): iako ludzie byli do iałmużny y do wřzego dobrego chęřliwi/ iako wiele kořciółow Thumow/ kłařztorow budowáli/ y nádawáli *ReszPrz* 72.

»jałmużna i udzielanie spolne« (1): A dobroczynnořci (*marg*) iałmużny. (–) y vdzielánia řpolnego [*Beneficentiae autem et communionis nolite oblivisci*] nie przepominayćie. *WujNT Hebr* 13/16.

»dobrodziejstwo i jałmużna« (1): Dał kłařztorowi onemu trzy mile puřzczey ná wyřywienie zakonnikow/ y innych wiele dobrodzieřřtw y iałmużn kořciółom czynił. *SkarŻyw* 231.

»jałmużna, (i, abo) miłosierdzie« [szyk 5 : 4] (9): Bo nie mrimay być iedno to miłosierdzie ábo iałmużná/ iż kęř chlebař podař vbogiemu/ á z drugiegobys rad wydárł y duřzú iego. *RejPos* 163; *KuczbKat* 420; *SkarŻyw* 87, 100, 103, 320, 452 *marg*; Gotuymy iako mądre pánnny oley miłosierdzia y iałmużny/ áby nam rzeczono: Wnidźćie do weřela y kroleřřwú wam od Chřiřtuřá oblubieřná y brátá zgotowánego. *SkarKaz* 552a, 3v.

»ofiary i jałmużny« (1): Bo to ieřt miedzy inřzemi/ wlařny vrząd Kápláńřki: o ktorých przeto nápiřano/ ře grzechy ludzkie/ to ieřt ofiary y iałmużny zá grzechy iedzą: z tego nádanie y řywnořć máią. *WujJud* 156.

»składy i jałmużny« (1): Nákoniec o řkláďziech y iałmużnách/ ktore zbierał miedzy Pogány/ áby Chřiřćijány z národu Žydowřkiego wřpomogł w Ieruzálem. *WujNT* 576.

»jałmużny, (i) dobre (a. miłosierne) uczynki« [szyk 7 : 7] (14): *HistRzym* 91v; *RejZwierc* 174v; *WujJud* 229v; Przetoř do Pokuty prawđřiwey y nagrodá y poiednánie bliźniego/ potrzebnie naleřzú/ tákře miłosierne vczynki y iałmużny. *WujJudConf* 90v; *SkarJedn* 274; *SkarŻyw* 393; Tá była peřna dobrych vczynkow y iałmużn ktore czyniła [*Haec erat plena operibus bonis et elemosynis quas faciebat*]. *WujNT Act* 9/36, s. 23, 27, 108, 435, 783; *SkarKaz* 312b, 421b.

Synonimy: dar, datek, dobroczynnořć, dobrodzieřřstwo, miłosierdzie, ofiara, udzielanie, zmiłowanie.